

УДК 37.011.3 – 051:004.9

«Аватари» поступу

Віктор ОГНЕВ'ЮК,

доктор філософських наук, дійсний член НАПН України,
ректор Київського університету імені Бориса Грінченка

Серед змін в освіті недалекого майбутнього, що прогнозують експерти, – поява менеджерів-аватарів, або віртуальних учителів. Вважають, вони здатні прийти на допомогу або, навіть, на зміну вчителю і викладачеві. Розумні аватари чи комп'ютерні персонажі також можуть виступати у ролі індивідуальних інтерактивних помічників учнів і студентів [5]. На перший погляд, це передбачення контрастує з реальністю. Насправді ж віртуальних помічників педагога та учня вже тривалий час використовують, зокрема, у вигляді різноманітних комп'ютерних, телевізійних і радіопрограм. Водночас, щороку все гостріше відчувається цифровий розрив між учнями і вчителями, котрі не мають навиків використання сучасних цифрових пристроїв. Моєму – і дещо молодшому, і старшому – поколінню педагогів, які здобували вищу освіту в часи, коли комп'ютери лише з'являлися, доволі важко адаптуватися до взаємодії з поколіннями, для яких цифрові технології – невід'ємна частина їхнього життя. Інша справа – молоді педагоги віком до 35 років та недавні випускники університетів, які належать до поколінь Y і Z [12] і взаємодіють із сучасними школярами та студентами на основі близьких цінностей, використовуючи сучасні способи комунікації. Однак зауважимо, молоді педагоги ще не мають належного життєвого досвіду, а також мотивації залишатися працювати у сфері освіти.

Метою статті є визначення можливих шляхів подолання розриву між «учнями-аборигенами» і «вчителями-іммігрантами» ери цифрових технологій, окреслення пріоритетних кроків для залучення молоді до педагогічної діяльності та розкриття значення кваліфікованої праці педагогів для суспільного поступу та створення додаткової цивілізаційної вартості.

Розробники концептуальних засад реформування середньої освіти – «Нова школа. Простір освітніх можливостей» – наголошують на тому, що «багато педагогів ще не вміють досліджувати проблеми за допомогою сучасних засобів, працювати з великими масивами даних, робити і презентувати висновки, спільно працювати онлайн у навчальних, соціальних та наукових проектах тощо» [2]. Така ситуація не відповідає потребам поколінь Z і Альфа – сьогоdnішнім студентам і школярам – або тим, хто лише розпочав навчатися у школах. Ці покоління вирізняються своєю інтелектуальною та емоційною своєрідністю, їх світ цінностей значною мірою підвладний онлайн-соціалізації. Сім'я, а разом з нею різноманітні освітні інституції з кожним роком втрачають свій вплив на цей процес. Віртуальний світ доволі часто виявляється привабливішим для зростаючого покоління, ніж світ реальний, оскільки немає кордонів, перешкод, обмежень і обмежувачів. Аборигени світу цифрових технологій у такий спосіб абстрагуються

від бідності, насильства, приниження і за межами реальності прагнуть забути своє соціальне становище, умови, в яких живуть фізично, – вони віднаходять пристановище та втіху у дружньому до них віртуальному світі. Саме тут, на противагу реальному життю, вони швидко зустрічають своїх героїв і друзів, змінюють ідентичність та експериментують зі своїм статусом, інтерпретують та поширюють інформацію. У віртуальному світі вони вільні у виборі змісту і стилю спілкування, прийнятті рішень тощо.

Покоління Z (середина 1990-х – до 2010 року) є першим, для якого світ життя і світ цифрових технологій – невіддільні. Це час надзвичайно швидкоплинних змін. Ще інтенсивніші зміни очікують на покоління Альфа [15, с. 202–204], яке приходить у світ після 2010 року. Перші представники цього покоління вже стали школярами. Появі згаданого покоління передував великий інформаційний бум, експонентне наростання якого – явище повсякденного життя, таке саме звичне, як автомобілі, телевізори, літаки. Якщо у 2003 році створений на нашій планеті обсяг інформації складав п'ять млрд гігабайт, то у 2007 році створено, збережено і скопійовано 161 млрд гігабайт цифрового контенту. Це дванадцять стелажів книг висотою, яка дорівнює відстані від Землі до Сонця, або шість тонн книг з розрахунку на одну людину. У 2010-му, коли народилися перші представники покоління

Альфа, цей обсяг досяг 988 млрд гігабайт [17, с. 221]. Щорічний приріст інформації протягом першого десятиліття XXI століття почав дорівнювати майже 250 млрд гігабайт. За інформацією IDC, у 2011 році було створено 1,8 зетабайтів (1,8 трл гігабайтів) інформації. У 2012-му темпи приросту різко зросли, а загальна кількість створеної інформації досягла 2,8 трл гігабайтів. Відповідно до прогнозів, у 2020 році вона становитиме 40 трл гігабайтів.

Ключова проблема української освіти – педагог, який за своїм соціальним становищем займає найнижчі сходинки у соціальній ієрархії, а за способом мислення і діяльності, зазвичай, є хранителем стереотипів минулого. Через це він відчуває значний психологічний дискомфорт, що, своєю чергою, негативно позначається на результатах освіти – якості знань випускників шкіл, професійних ліцеїв, коледжів та університетів. Орієнтований на культурний спадок українського села або міфологеми радянського періоду, педагог не може стати носієм і лідером нового поступу не лише тому, що його ментальність мало змінилася, а насамперед через те, що його, крім власного сумління, ніщо не мотивує до зміни цієї ментальності та здійснення переходу до взаємодії з учнями під час перетворення навчання на захопливе дослідження проблем і шляхів їх вирішення. Ця мотивація може постати за однієї ключової умови – реформи оплати праці в системі освіти, зміни соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників із людей незаможних на представників середнього класу. «...Найефективніші освітні системи у світі, принаймні за критеріями PISA, чудово розуміють важливу роль фахових, мотивованих і добре оплачуваних учителів. Сінгапур, Південна Корея і Фінляндія мають дуже високі вимоги до педагогів. Щоб стати вчителем, потрібно пройти надзвичайно ретельну підготовку, не лише досконало опанувати профільний предмет, а й навчитись, як спілкуватися з учнями, бути наставником, керувати класом, оцінювати здібності й уміння тощо» [6, с. 109].

На превеликий жаль, в Україні допоки не вироблено комплексного вирішення проблем, пов'язаних із професійною підготовкою педагогів, зміною їхнього соціального становища та реформуванням освіти. За даними Державної служби статистики України, середньомісячна заробітна плата у 2016 р. в галузі освіти склала від 3 178 грн у січні до 4 936 грн у грудні, а це – близько 70% середньомісячної заробітної плати працівників усіх галузей економіки та у 1,5 раза менше від заробітної плати у промисловості [8]. Навіть після підвищення заробітної плати педагогів на 50%, починаючи із січня 2017-го, її розміри значно нижчі, ніж у багатьох інших галузях і суттєво відрізняються за регіонами. Якщо у Києві середня заробітна плата працівників освіти (лютий 2017 р.) становила 7 490 грн [9], то в Київській області – лише 5 153 грн [10].

Такий низький рівень заробітної плати в освіті не лише не мотивує молодих людей до обрання професії педагога, а й не може забезпечити необхідного відтворення працівників сфери освіти, що призводить до значної кількості вакансій. За два останні навчальні роки кількість вакантних посад педагогічних працівників у загальноосвітніх навчальних закладах України збільшилася в 1,7 раза. Найбільшою проблемою для працівників освіти є те, що вони, навіть у найвіддаленішій перспективі, не можуть вирішити питання придбання, а найближчій – оренди житла. Невмотивовано низьке й принизливе соціальне становище працівника освіти є загрозою для країни, адже знедолена і занурена у соціальні проблеми невлаштованості власного життя людина переважно не може повноцінно виконувати свої обов'язки. Якщо ми розділимо середню заробітну плату в освітній галузі, що становила по м. Києву у березні 2017 року 7 337 гривень [11], на тридцять календарних днів, то отримаємо лишень 244,5 гривень (у перерахунку – 9,0 доларів), які працівник освіти може витратити на своє щоденне життя. У передвоєнному 2013 році за одну годину український учитель у середньому заробляв 12 гривень (1,5 дол.), лікар – 10 гривень (1,25 дол.), а в Бельгії оплата праці за годину працівника освіти становила 24,52 євро, Болгарії – 6,66 євро, Чехії – 12,22, Німеччині – 31,38, Іспанії – 25,10, Латвії – 6,74, Литві – 9,19, Угорщині – 10,53 євро. У Польщі одну годину роботи вчителя на той час оцінювали у 17,44 євро, Португалії – 21,58, Румунії – 6,65, Словаччині – 10,16, Фінляндії – 24,97, Швеції – 23,10, Великій Британії – 20,73, Швейцарії – 33,60, Хорватії – 13,71, Австрії – 27,67 євро. Тобто за годину роботи український учитель міг купити лише 1 літр бензину, німецький – 22 літри (ціна 1 літра пального – 1,4 євро), польський – 15–16 літрів (1 літр – 1,05 євро), австрійський – понад 20 літрів (ціна 1 літра – 1,3 євро) [4].

Що змінилося із 2013 року? Зарплата вчителя вищої категорії, якому в 2017 р. підвищили розряд у тарифній сітці з 12-го до 14-го, нині становить від 5 266 до 6 841 гривні. Учителі без категорії отримують від 3 960 до 4 853 гривень [14]. Цінуючи кожен крок уряду у напрямі підвищення оплати праці працівників освіти, водночас не можемо не звернути увагу на те, що молоді вчителі фінансово є найменш мотивованими. Їхню працю оцінюють у 55 гривень за один урок із 72 уроків, що випадають протягом місяця на одну ставку, або 27,5 гривень за одну годину робочого часу на місяць. Його купівельна спроможність практично не зросла. Як і раніше, за одну годину своєї праці молодий учитель може купити лише один літр бензину. І хоча становище педагогів зі стажем роботи дещо поліпшилося, чи можемо за таких обставин розраховувати, що до школи, як це передбачається згадуваними вище концептуальними засадами, прийде «людина-лідер, яка може вести за собою», «успішний учитель і фахівець», котрий

«вирішить дуже багато питань щодо якості викладання, обсягу завдань, комунікації з дітьми та адміністрацією школи?»

Закон України «Про освіту» [3], прийнятий Верховною Радою у вересні 2017 р., покликаний був вирішити означену проблему. Так, згідно зі статтею 61 передбачено встановити посадовий оклад педагогічного працівника (найнижчої кваліфікаційної категорії) на рівні трьох мінімальних заробітних плат. Це є основою для зміни системи оплати праці педагогічних працівників і дає можливість вирішити проблему мотивації молодих педагогів. Проте перехідними положеннями закону, зокрема п. 6, Кабінету Міністрів України доручено забезпечити до 2023 року поетапну реалізацію положення частини другої статті 61 цього Закону, передбачивши при цьому щорічне збільшення посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії до чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб пропорційно розміру збільшення доходів Державного бюджету України порівняно з попереднім роком, і затвердити відповідні схеми посадових окладів (ставок заробітної плати). Ця законодавча неузгодженість не дає відповіді на ключове запитання – яким же буде розмір базового посадового окладу педагогічного працівника? Така суперечність вносить сум'яття у середовищі освітян, ослаблює віру у реальність реформи, а також дезорієнтує молодь, яка хотіла б працювати на освітянській ниві.

Підвищення з 1 січня 2017 року мінімальної зарплати до 3 200 гривень та збереження посадового окладу педагогічного працівника (найнижчої кваліфікаційної категорії) на рівні трьох мінімальних заробітних плат зробило б зарплату у сфері освіти більш адекватною складності та напруженості професійної діяльності педагогів. Однак, як зазвичай буває, таких коштів у Державному бюджеті не знайшлося, що й створило ситуацію невизначеності. Прикро, що черговий раз перемогла логіка заощаджень на людському розвитку, а отже, – майбутньому держави. Звісно, лише підвищенням заробітної плати проблему педагога не вирішити. Тож потрібен непопулярний крок – переатестація всіх педагогічних працівників як умова високої оплати праці. Це дало б можливість зробити рішучий крок до повноцінної реформи освіти, а нові посадові оклади стали б добрим сигналом для майбутніх педагогів.

Окрім проблем матеріального неблагополуччя, педагогічна професія є найнезахищенішою від постійного морально-психологічного тиску суспільства. Спадщини минулого не вдається перебороти, допоки певні чиновники дають указівки чи рекомендації педагогам, що не є їхніми професійними обов'язками. Доволі часто педагоги також потерпають від необґрунтованого втручання батьків у їхню професійну діяльність, що суперечить Рекомендаціям ЮНЕСКО/МОП про становище вчителів (1966 р.) [18].

Певну роль у формуванні негативного образу вчителя відіграють і засоби масової інформації, що вкрай рідко пропагують педагогічну працю як гідну наслідування. Натомість досить оперативно висвітлюють будь-яку непривабливу ситуацію. Психологічно вихолощений, морально і матеріально принижений педагог не витримує такого тиску, професійно вигорає, що призводить до напружених відносин з учнями, батьками та власною родиною. До протистояння такому тиску вчителя ніхто ніколи не готував, а це, своєю чергою, ставить перед системою педагогічної освіти питання щодо необхідності враховувати зазначені обставини. Український учитель повинен мати право на неупереджений розгляд скарг щодо своєї роботи. Однак в Україні все ще ігнорують приписи згаданих Рекомендацій, не зважаючи на те, що цей документ було прийнято понад 50 років тому. Водночас врахування його змісту в законодавстві України може суттєво посилити правовий захист учителів. Зокрема, пункт 46 цих Рекомендацій передбачає, що «вчителям мають бути забезпечені достатні гарантії проти свавільних дій, які стосуються їх професійного становища або кар'єри». Під час законодавчого впровадження таких норм може постати проблема із трактуванням різних положень або понять на кшталт «свавільних дій», що потребує пошуку однозначніших термінів, які реально гарантуватимуть права педагогів.

Згадувані Рекомендації охоплюють настанови щодо взаємодії вчителів і батьків учнів: «67. В інтересах учнів належить докладати всіх можливих зусиль для забезпечення тісної взаємодії між учителями і батьками. Проте вчителі повинні бути захищені від надмірного та невиправданого втручання батьків у питання, які за своїм характером входять до кола професійних обов'язків учителів». Більше того, тут є доволі чіткі процедури розгляду скарг, що унеможливають упереджені висновки: «68. (1) Батькам, які мають скаргу на школу або вчителя, має бути надано можливість обговорити її спочатку з директором школи і вчителем, який має до цього відношення. Будь-яка наступна скарга, скерована до вищих інстанцій, повинна бути представлена у письмовому вигляді, і копія має бути направлена вчителю, який має до неї стосунок. (2) Розгляд скарг має проходити так, аби учителям було надано повну можливість захищатися в умовах справедливості і щоб процесу розгляду не надавалося будь-якого оприлюднення». Як бачимо, ЮНЕСКО і Міжнародна організація праці (МОП) уже давно визначилися із багатьма процедурними питаннями щодо розгляду скарг на вчителів, чого, зокрема, бракує українському законодавству.

До цих Рекомендацій варто привернути увагу засобів масової інформації, які не повинні допускати, «щоб процесу розгляду не надавалося будь-якого оприлюднення». В умовах, які склалися в суспільстві, завчасне оприлюднення

інформації про ті чи інші скарги на педагога може призвести до трагічних наслідків у людських долях. Учитель виявився не готовим до того, що кожен учень може знімати навчальні заняття і транслювати їх у реальному часі. Інтернет-простір переповнений відеоматеріалами не дуже вдалим педагогічних експериментів, а часом і відверто антипедагогічних дій учителів. Подібні дії не сумісні з педагогічною діяльністю, проте висновки щодо цього мають робити висококваліфіковані фахівці, а вчителів, якщо це доказано, позбавляти права на педагогічну діяльність. Ці проблеми однаково стосуються педагогів – у контексті засвоєння етики педагогічної діяльності; керівників навчальних закладів – формування і підтримування культури освітнього процесу; органів управління освітою – підтримки управлінської культури та підбору кадрів, зокрема, керівників; законодавців – у контексті вдосконалення законодавства щодо процедур правового захисту педагогічних і науково-педагогічних працівників від неправомірного втручання.

Суспільство має бути зацікавленим у тому, щоб, як зазначено в Концептуальних засадах, «... школа отримала нового вчителя, котрий зможе стати агентом змін». Для досягнення поставленої мети потрібно виробити систему цілеспрямованих кроків, які передбачатимуть, окрім реального підвищення заробітної плати і посилення правового захисту педагогів, нові підходи до їхньої професійної підготовки та розвитку. Першим кроком на цьому шляху повинна стати зміна процедур відбору вступників на педагогічні спеціальності, які мають передбачати не лише врахування залишкових шкільних знань, за результатами зовнішнього незалежного оцінювання, а й тестування рівня сформованості емоційного інтелекту – вміння управляти собою та своїми стосунками з іншими людьми. Емоційні центри людини входять до лімбічної системи і є відкритими до впливу інших людей [16, с. 22–23], а праця педагога – це, насамперед, взаємодія з людьми. Тому вчительська професія є найвключенішою у різні типи взаємних впливів людей, що потребує набуття особливої комунікативної компетентності, а також вміння управляти собою. Очевидно, що розвиток емоційного інтелекту і комунікативної компетентності має стати одним з найважливіших пріоритетів у підготовці педагога. Варто зважати на те, що вчитель взаємодіє із суб'єктом, який має власне ставлення до всього, що йому пропонують під час освітнього процесу. Без розуміння цієї простої істини місія педагога стає нездійсненною, оскільки сьогодні він – не ретранслятор знань, а організатор і координатор взаємодії учнів в освітньому процесі, наставник, покликаний надихати до співпраці у навчальній діяльності та до особистісного розвитку.

Відомий американський психолог Д. Гоулман вважає, що емоційна обдарованість є

метаздібністю, а «...люди, які є знавцями емоцій, – ті, хто чудово опановує свої почуття і до того ж розшифровують почуття інших людей та успішно користуються цим, – мають перевагу у будь-якій сфері життя, чи то романтичних та інтимних стосунках, чи схопленні у польоті не відображених у словах правил, що визначають успішність в організаційній політиці» [там само, с. 78]. Без розвинутої емоційної складової інтелекту неможливо стати лідером ані для себе, ані для інших людей. Очевидним є те, що емоційна обдарованість є не лише бажаною, а й обов'язковою умовою для всіх, хто має відношення до управління людьми, і, насамперед, для кожного, хто працює у сфері освіти.

Тільки той педагог, котрий володіє своєю емоційною сферою та вміє розпізнавати рівень емоційного інтелекту своїх вихованців, «читати» їхні емоційні стани та вибудовувати найдоцільнішу систему взаємодії, – може розраховувати на успіх. Він має справу з людьми, різними за темпераментом, вдачею та здібностями. Без уміння зважати на присутність у кожній людині іншості педагог стає професійно непридатним. Розуміння емоційного чинника у взаєминах з учнями і студентами вирізняє талановитих педагогів від інших колег. Педагог має володіти здібностями, які допомагатимуть йому скеровувати колективні емоції у потрібне річище, створювати приязну атмосферу, вміло долати негативні настрої та досягати поставлених цілей. Психологічна компетентність учителя значною мірою визначає його професійний успіх.

Зважаючи на те, що педагог постійно перебуває серед людей, тобто у стані постійної взаємодії лімбічної системи, своєрідної емоційної суміші, в яку кожен додає свою емоцію, учитель повинен уміти визначати час і обставини, аби оперативно додати свій «інгредієнт» заради зняття напруги і створення атмосфери довіри. У цьому і полягає сутність професії педагога як мистецтва, що цілковито спростовує ідею стандартизації педагогічної діяльності. Для формування професійних компетентностей педагога важливо розвивати всі складові емоційного інтелекту – самосвідомість, самоконтроль, соціальну чутливість і управління взаєминами з усіма учасниками освітнього процесу. Самосвідомість і самоконтроль є важливими особистими навичками, що допомагають педагогу володіти собою та керувати власними емоціями. Розвиток емоційної самосвідомості педагога у зазначеному контексті – одне з найважливіших завдань педагогічної освіти. **Учитель – не хірург, який має зробити операцію людині, котра перебуває у наркотичному сні відповідно до затвердженого протоколу. Він – митець, який має вирішити проблему лише у процесі взаємодії зі своїм «клієнтом». Учитель – не актор, який грає одну і ту саму роль протягом років для різних аудиторій. Він – творець, котрий щодня грає лише власну роль не для пасивних глядачів, а для**

співучасників дійства і співавторів сценарію, які не змінюються протягом тривалого часу, постійно потребують живлення мотивації для зацікавленої участі в освітньому дійстві.

Концепція Нової української школи уперше в історії вітчизняної освіти порушує питання вчителя-лідера, що спонукає до віднайдення шляхів становлення саме такого педагога. Психологічна компетентність та розвинений емоційний інтелект є основою, на якій зростає вчитель-лідер. Чому педагогічне лідерство є таким важливим у контексті реформування освіти? Насамперед тому, що реформу можуть здійснити цілісні особистості, які повсякденно виявляють характер у дотриманні своїх цінностей і принципів. Василь Сухомлинський був переконаним у тому, що «талант педагога збільшується вдсятеро, якщо його праця надихається цінностями» [13, с. 199]. Справжня педагогіка, як і справжнє лідерство, завжди опираються на цінності. Без них і перше, і друге перетворюються на свої антиподи. Лідерство передбачає проактивність, що є вкрай важливим для здійснення реформи. Десять відсотків проактивних педагогів-лідерів можуть зробити процес реформи успішним і незворотним. Важливість педагогічного лідерства ще й у тому, що воно передбачає досконале володіння мистецтвом самоуправління як винятково важливим чинником професійного успіху. Вміння бути лідером для самого себе передбачає, що педагог має сформовані ціннісні пріоритети, цілі життя та сповна усвідомлює свою місію. Вчитель-лідер постійно прагне самовдосконалення, опановує нові методи і технології освітньої діяльності та актуалізує знання зі свого предмета. Тобто важливим є те, що і в який спосіб він це робить. Підготовка педагогів на засадах лідерства може стати другим кроком, що сприятиме появі вчителя нової генерації.

Третім сприятливим кроком для плекання вчителя – агента змін – має стати відмова від уніфікації педагогічної освіти та намагання стандартизувати педагогічну діяльність. Реформа педагогічної освіти не може базуватися лише на одній концепції для всіх навчальних закладів, що здійснюють підготовку до професійної діяльності у сфері освіти. Потрібно відкрити можливість для здорової конкуренції різних концепцій, що, своєю чергою, сприятиме появі оригінальних підходів, варіативності, різним інституційним формам, подоланню вузькофункціонального підходу до професійної педагогічної підготовки задля формування особистості педагога-лідера. Важливо, щоб університети змогли забезпечити баланс між теоретичною та практичною складовими професійної підготовки шляхом посилення її практико-зорієнтованої компетентнісної спрямованості. З цією метою варто виділити 50 відсотків навчального часу для оволодіння практичними навичками та безпосередньої практики у закладах освіти. Модель

неперервної педагогічної освіти має ґрунтуватися на забезпеченні конкурентності, нелінійності, варіативності, відкритості, суб'єктності, принципах наступності, неперервності, співробітництва, відповідності змісту, запитам соціуму, поєднанні традицій та інновацій, творчості і соціального партнерства.

Важливим компонентом педагогічної освіти має стати людино- і дитинознавство. Це варто виокремити як четвертий крок, що наблизитиме прихід нового вчителя. Вища педагогічна школа, на жаль, призабула базові положення педагогічної антропології К. Ушинського: «Якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх відношеннях, то вона повинна передусім пізнати її теж в усіх відношеннях» [19, с. 23]. Аби пізнавати інших – потрібно пізнати самого себе. Це одна із базових заповідей, яка була викарбувана над входом до храму Аполлона у Дельфах. Учительська професія має передбачати глибоке знання нейроанатомії, зокрема особливостей функціонування мозку людини. Ще Гіппократ звертав увагу на те, що саме мозком людина пізнає, думає, відчуває смуток, радість, жаль, відрізняє красиве і огидне, добро і зло, приємне і неприємне, гнів і радість, страх і натхнення, розчарування і любов.

Автори книжки «Революція в навчанні» наводять цитату Тоні Базана: «У моїй школі тисячі годин відводили на математику, тисячі годин – на мову і літературу, стільки ж часу – на географію, історію та інші науки. Тепер я запитую себе: скільки годин мене вчили того, як працює моя пам'ять чи функціонують мої очі? Скільки часу пішло на те, щоб навчити мене вчитися? Скільки годин навчальної програми відводять на те, щоб пояснити, як працює мій мозок? Яка природа моєї думки, і як вона впливає на наш організм? А відповідь тут одна – ніскільки! Іншими словами, мене не навчили головного – як послуговуватися своєю головою» [1, с. 73]. Проблема в тому, що і педагога ніхто не вчить «послуговуватися своєю головою», а для того, щоб бути ефективним наставником, необхідно знати, як живляться і взаємодіють 100 млрд нейронів людського мозку довжиною 100 000 кілометрів, значення гліальних клітин, які в десять разів перевищують кількість нейронів і мають вирішальне значення для всіх мозкових процесів, зокрема хімічного передавання інформації та її збереження у пам'яті [7, с. 23–29]. Вчитель зобов'язаний знати, які частини мозку задіяні, коли людина читає, думає, рахує, грає на музичному інструменті, малює, слухає музику чи молитву, грає у теніс або футбол, та бути компетентним у тому, як розвивати мозок і різноманітні здібності людини. Найважливіше, аби педагог розумів, що об'єктом його праці є «найтонші сфери духовного життя особистості, яка формується, – розум, почуття, воля, переконаність, самосвідомість. Впливати на ці сфери можна так само – розумом, почуттями, волею, переконаністю, самосвідомістю.

Найважливіші інструменти нашого впливу на духовний світ школяра – слово вчителя, краса навколишнього світу й мистецтва, створення обставин, в яких найяскравіше виражаються почуття – весь емоційний діапазон людських відносин» [13, с. 421].

Попри передбачення появи «педагогів-аватарів», нові технології не можуть замінити особистість учителя, як не замінило його радіо, телебачення, комп'ютер, Інтернет, відеодиски, планшети, YouTube та інші технологічні інновації. Основою навчання є взаємодія учня і вчителя, яку не замінить пристрій, бо він не може керувати процесом навчання, надихати, давати учневі можливість відчути свою важливість та збагачувати знання цінностями. Це здатен зробити лише педагог, спроможний досконало поєднувати особистісні якості людини із можливостями і перевагами використання різноманітних сучасних гаджетів і технологій, педагог, який зможе перейти від заборони мобільних смартфонів до їх повноцінного використання як засобу навчання, до роботи за спеціальними освітніми й організаційними програмами, відомими як «боти» (скорочення від слова «робот»), інтернет-боти, що автоматично або згідно з розписом виконують дії через інтерфейси, призначені для учнів і студентів. Нині вже створюють платформи, що відкривають широкі можливості для інтелектуального розвитку людей, розкриття потенціалу та обдарованості кожної людини. Але всі вони залишатимуться лише технологіями без умілого поєднання з цінностями, методами і прийомами навчання, які використовує талановитий педагог. Для того, щоб Україна могла розраховувати на відтворення суспільства із доданою цивілізаційною вартістю, що спроможне плекати духовні, культурні і технологічні надбання, вона повинна підготувати вчителів – мотиваторів особистісного розвитку, здатних зацікавити учнів новими ідеями.

Поєднання особистісних якостей вчителя, його глибоких знань вікової психології із професійними навичками використання новітніх технологій відкривають широкі перспективи для розвитку нелінійної освіти. Педагогу вже не потрібно зосереджуватися на передаванні інформації, насамперед він має скерувати свої зусилля на розвиток в учнів навичок критично осмислювати інформацію та вміння виробляти креативні рішення. Навчання дедалі більше ставатиме індивідуальним та опиратиметься на вибір учнів, що ставить під сумнів сформоване у XIX та XX століттях розуміння загальної середньої освіти, оскільки не держава, а вже більшою мірою людина обиратиме зміст освіти. Не так атестати і дипломи, як індивідуальні портфоліо з відображенням різноманітних досягнень людини та її індивідуального поступу в обраних сферах діяльності будуть цікавими для роботодавців. Підготовка вчителя до компетентного

планування індивідуальної освітньої траєкторії учня є п'ятим кроком, що відкриває простір учителю як носію позитивних змін. За такої обставини освіта може стати скерованою на розвиток таких особистісних якостей, як уява, креативність, ініціативність, лідерство, вміння розв'язувати комплексні проблеми і опрацьовувати знання для створення нової реальності. Майже всі інші вміння, які раніше потребувала людина, нині варто переосмислити, оскільки значну частину їх можуть виконувати роботи. Проте, незважаючи на «розум» роботів, великі швидкості технологічного прогресу та інновацій, значний обсяг навичок штучного інтелекту, роль і відповідальність людини лише зростатимуть, адже саме вона є творцем штучного розуму.

Людина пізнає і проектує нову реальність, створює і програмує штучний інтелект, вона успадкувала від Всевишнього здатність творити, що забезпечило поступальний розвиток суспільства як цивілізованої реальності. Множинністю зусиль, скерованих на вдосконалення життя, забезпечується відтворення суспільства, коли кожне наступне покоління відтворює і приносить здобутки попередніх. Визначальну роль у цьому відіграють батьки – природні вчителі дітей. Саме тому надзвичайно важливе завдання суспільства – підвищувати педагогічну компетентність батьків, сприяти тому, щоб батьки і педагоги співпрацювали і взаємодіяли в інтересах дітей. Через те важливим завданням вищої педагогічної школи є підготовка педагогів до такої взаємодії.

Сучасне покоління батьків, чиї діти відвідують дитячі садки і школи, суттєво різниться від попередніх поколінь, для яких, переважно, учитель априорі був незаперечним авторитетом. Свій професійний авторитет нинішній педагог має підтверджувати постійно. Це спонукає до того, що освітня програма професійної підготовки педагога має охоплювати необхідний рівень теоретичних знань і практичної підготовки, які дають змогу підтримувати високий рівень комунікації з батьками учнів та вихованцями. Це надважливо на рівні дошкільної і початкової освіти, адже роль батьків на цих етапах життя є визначальною. Набуття педагогом компетентності, що сприятиме встановленню атмосфери довірливої співпраці з батьками, можна розглядати як шостий крок назустріч новому вчителю.

Як сьомий крок, що сприятиме приходу в сферу освіти педагогів нової формації, варто розглянути створення середовища, найсприятливішого для підготовки педагога. Університети та інші вищі навчальні заклади, що здійснюють професійну підготовку майбутніх педагогів, повинні мати найсприятливіші умови для навчання в естетичному і технологічному сенсах. Висока культура освітнього закладу, зазвичай, позитивно відображена у професійній культурі педагога. Важливо, щоб

майбутній педагог розвивався не як вузькопрофільний фахівець, а як професіонал, спроможний до широкої культурної інклюзії.

Отже, історія цивілізації є історією постійної, видимої та невидимої боротьби істот, що мають вигляд людини, за право належати до цивілізації. Можливо, саме тепер людство перебуває на переломному етапі цієї боротьби. Для українського суспільства – це час істини. Якщо на цьому етапі ми припустимося помилки і не перетворимо освіти на реальний суспільний пріоритет – назавжди залишимося на узбіччі цивілізаційного розвитку. Ключова роль у цьому пріоритеті має належати педагогу, який на різних ступенях освіти допомагає дітям і молоді у пошуку смислів життя, збагачення його цінностями, ідеями, визначенні та виборі власної місії. Через те не можна віддавати освіту на поталу технологічному прогресу, бо, вилучивши з нього педагога, суспільство сприятиме перетворенню людей на бездушні придатки до машин. Це не заперечує ідеї розумних «аватарів» чи комп'ютерних персонажів для навчання в якості освітніх помічників людини, але вони, без сумніву, не можуть бути втіленням божества, хоч саме таку сутність закладали в давнє індійське слово *аватар*. Відомо, що людина народжується просто живою істотою і людиною є лише потенційно; її друге народження, вже у якості людської особистості, – процес триваліший і вимагає від усіх, хто до нього долучений, бути співтворцем, до певної міри «аватаром» – втіленням божества, бо лише ця обдарованість дає можливість допомагати потенційній людині стати ЛЮДИНОЮ.

Членам суспільства, які наділені високим ступенем повноважень і відповідальності, потрібно усвідомити, що створення умов для приходу в освіту молодих, кваліфікованих і компетентних педагогів-професіоналів – надзвичайно важливий чинник розвитку суспільства. Лише талановиті педагоги можуть створити передумови, які зусиллями їхніх учнів забезпечать відтворення українського суспільства з доданою цивілізаційною вартістю та виведуть нашу державу на рівень цивілізаційної конкурентоспроможності. Закон відтворення суспільства є неспростовним доведенням цієї істини. Якщо суспільство прагне досягти вершин досконалості, найбільше коштів воно має інвестувати у людський розвиток і, насамперед, в учителів – «аватарів» поступу, від яких, значною мірою, залежать якість і вартість людського капіталу. І тільки за таких обставин можливо подолати розрив між учителями поколінь «бебі бумерів» та X і дітьми, які належать до поколінь Z і Alfa, а також залучити до педагогічної діяльності молодих і креативних педагогів.

Література

1. *Драйден Г.* Революція в навчанні / Г. Драйден, Д. Вос. – Львів: Літопис, 2005. – 542 с.

2. *Концепція* Нової української школи [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konceptziya.html> (дата звернення 19.07.2017). – Назва з екрана.
3. *Закон* України «Про освіту» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. *Павловський А.* Чому в Україні найменша в Європі зарплата? / А. Павловський // Віче [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3113/> (дата звернення 19.07.2017). – Назва з екрана.
5. *«Професії майбутнього», які виникнуть у найближчі 20 років / За матеріалами BFM.ru/Н.Д.* [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://tsn.ua/nauka_it/profesiya-maibutnogo-yaki-viniknut-u-naiblizhchi-20-rokiv.html (дата звернення 19.07.2017). – Назва з екрана.
6. *Робінсон К.* Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту / К. Робінсон, Л. Ароніка. – Львів: Літопис, 2016. – 258 с.
7. *Свааб Дік.* Ми – це наш мозок / Дік Свааб. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 496 с.
8. *Середня* заробітна плата за видами економічної діяльності за місяць у 2016 році / Держстат України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/gdn/Zarp_ek_m/zedm_16_u.htm (дата звернення 19.07.2017).
9. *Середня* номінальна заробітна плата за видами економічної діяльності у 2017 році / Головне управління статистики у м. Києві [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=1139&lang=1> (дата звернення 19.07.2017).
10. *Середня* номінальна заробітна плата за видами економічної діяльності у 2017 році / Головне управління статистики у Київській області [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=626&lang=1> (дата звернення 19.07.2017).
11. *Середня* номінальна заробітна плата за видами економічної діяльності у 2017 році / Головне управління статистики у м. Києві [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=1139&lang=1> (дата звернення 19.07.2017).
12. *Стець Н.* Коротко про теорію поколінь / Надія Стець [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.business-territory.com/articles/korotko-pro-teoriyu-rokolin> (дата звернення 19.07.2017). – Назва з екрана.
13. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – Київ: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 421.
14. *У 2017 році зарплата вчителів зросте на 50%* / Міністерство освіти і науки України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2016/11/16/u_2017_rotsi_zarplata_vchyteliv_zroste_na_50__ministerstvo_osvity_992533 (дата звернення 19.07.2017). – Назва з екрана.
15. *McCrinkle, Mark, Wolfinger, Emily.* The ABC of XYZ: Understanding the Global Generations. Sydney: UNSW Press, 2009. – P. 202–204.
16. *Гоулман Д.* Эмоциональное лидерство: искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман, Р. Бояцис, Э. Макки. – Москва: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 301 с.

ДО 95-РІЧЧЯ «РШ»

Шановна

Анжеліно Володимирівно!

Від імені Київського університету імені Бориса Грінченка щиро вітаю Вас і весь колектив журналу «Рідна школа» з 95-річчям від дня заснування!

Науково-педагогічний журнал «Рідна школа» – один із провідних освітянських часописів, і річниця, яку відзначає видання, є свідченням його славної історії. «Рідна школа» майже століття згуртовує навколо себе вагомий науково-творчий потенціал галузі, репрезентує досягнення освітян-практиків, надає змогу педагогам із різних куточків країни висловлювати свої думки на сторінках видання. За час свого існування журнал став справжнім літописом вітчизняної освіти, який інформує про події та заходи з освітянського життя. Плідна діяльність редакції видання заслужено викликає велику повагу, ввірений Вам колектив завжди йде назустріч освітянським потребам України та втілює сміливі проекти в життя.

Зичу Вам особисто та всьому редакційному колективу творчих успіхів, невичерпної наснаги, міцного здоров'я, щастя, благополуччя, добра, миру, любові та подальших успіхів у справі, якою Ви займаєтесь!

*З повагою, ректор, доктор філософських наук професор, академік НАПН України
Віктор ОГНЕВ'ЮК*

17. Палфри Дж. Дети цифровой эры / Дж. Палфри, У. Гассер. – Москва: Эксмо, 2011. – 368 с.
18. Рекомендация ЮНЕСКО/МОТ о положении учителей, 1966 г. Рекомендация ЮНЕСКО о статусе преподавательских кадров высших учебных заведений 1997 г.: руководство для пользователей [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0016/001604/160495r.pdf> (дата звернення 19.07.2017). – Название с экрана.
19. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии / К. Д. Ушинский // Собрание сочинений в 10 т. – М.-Л., 1950. – Т. 8. – С. 23.

Анотації

Віктор ОГНЕВ'ЮК
«Аватари» поступу

У статті проаналізовано можливі шляхи подолання цифрового розриву між учителями й учнями, відсутності мотивації педагогів старшого покоління до подолання такого розриву, невмотивованості молодих педагогів працювати у сфері освіти. Запропоновано підходи до розв'язання означених проблем шляхом зміни освітніх програм, відмови від уніфікації педагогічної освіти, забезпечення практико-орієнтованого підходу у підготовці вчителя,

посилення людинознавчого змісту педагогічної освіти, розвитку лідерських якостей педагогів, уміння поєднувати знання вікової психології із застосуванням інноваційних технологій навчання. Значну увагу приділено питанням зміни соціального становища педагогів в Україні як необхідної умови переходу до пріоритету людського розвитку.

Ключові слова: аватар, учитель, покоління, освіта, лідерство, компетентність, заробітна плата, професійний розвиток, людський капітал, додаткова цивілізаційна вартість.

Віктор ОГНЕВ'ЮК

«Аватари» розвитку

В статті проаналізовані можливі шляхи подолання цифрового розриву між учителями та учнями, відсутності мотивації педагогів старшого покоління до подолання цього розриву, невмотивованості молодих педагогів працювати в сфері освіти. Предложено підходи до рішення указаних проблем шляхом зміни освітніх програм, відмови від уніфікації педагогічного освіти, забезпечення практико-орієнтованого підходу в підготовці учителя, посилення гуманістичного змісту педагогічного освіти, розвитку лідерських якостей педагогів, вміння поєднувати знання з вікової психології з використанням інноваційних технологій навчання. Значительное внимание уделено вопросам изменения социального положения педагогов в Украине как необходимого условия перехода к приоритету человеческого развития.

Ключевые слова: аватар, учитель, поколение, образование, лидерство, компетентность, заработная плата, профессиональное развитие, человеческий капитал, прибавочная цивилизационная стоимость.

Victor OGNEVYUK

«Avatars» of the progress

Possible ways to overcome the digital severance between teachers and students, the lack of motivation of older generation of pedagogues to overcome such severance, unmotivation of young pedagogues to work in the field of education are analyzed in the article. In it the approaches are suggested to solve indicated problems by the means of changes in educational programs, refusal of the unification of pedagogical education, ensurance of practical-oriented approach in teacher training, strengthening of human-science content of pedagogical education, development of leadership qualities of pedagogues, ability to combine knowledge of Developmental Psychology with usage of innovative learning technologies. Considerable attention is paid to issues of change of social position of pedagogues in Ukraine as the necessary condition for the transition to priority of human development.

Keywords: avatar, teacher, generation, education, leadership, competence, salary, professional development, human capital, added civilization value.